

Jiří Pištora

ČEST... TO JE NÁPIS NA HROBĚ S ERBEM

text MARTIN STÖHR, foto ARCHIV REVUE HOST

„Není to útek ani věc okamžitého afektu, čekal jsem celou noc, aby mi nenašli alkohol v krvi a nemohli z toho udělat odstrašující příklad opilce. To, co dělám, dělám po zralé a pokud jsem schopen věčné úvaze. Nechočil jsem si svou růží, nechočil jsem si tu nic. Stojím u zdi, a dál už ani krok,“ napsal v dopise na rozloučenou básník a esejista Jiří Pištora. Od jeho dobrovolné smrti uplynulo letos jednačtyřicet let.

Bylo mu pouhých třicet osm. Začínal podzim roku 1970 a takzvaná normalizace pomalu prorůstala společností jako rakovina. Tísňivá doba, složitá existenční i osobní situace – tak se obvykle vysvětlovaly důvody jeho sebevraždy. Teprve nedávno vydaly archivy důkazy o tom, že pověstnou kapkou, kterou přetekl pohár jeho tísně, mohl být zájem Státní bezpečnosti, která kolem něj a jeho přátel roztahovala svá chapadla, o čemž Pištora bezpochyby věděl. Jeho generační druhové, literáti seskupení na konci šedesátých let kolem časopisu Sešity – Jiří Gruša, Jan Zábrana, Ivan Diviš, Petr Kabeš, Jaroslav Kořán, Karol Sidon, Ivan Wernisch, ale třeba i Pavel Šrut –, dnes patří mezi zasloužilé postavy české kultury. Pištorovo jméno už napořád zůstane v zátiší, ale i tak po něm zůstalo dílo, které stojí za pozornost. A také příběh, o kterém se nedá říct, že by se odehrál pod šťastnou hvězdou.

NAZÍTRÍ PO POPRAVĚ

„Někdy si zbývá jako dobytče / nazítrí po popravě jsme nesli otcí prádlo / večer mi kamarád dal vyřezanou loď / chodili jsme s ní na rezavou vodu / v krátech po pumách / a když tam vyschlo / tatínkova smrt / ztrácela na váze a chřadla / až byla z pampelišky / až byla šedivý z vojáků dešť / z popravčí čtyři dešť,“ napsal Pištora v jedné své básni inspirované ranou tragédií jeho života. Narodil se v Pardubicích a k to-

■ Krátce po příchodu do Prahy

muto městu i krajíně kolem Labe měl celý život silný vztah. Když bylo Jiřímu deset let, byl jeho otec, význačný sociálnědemokratický činovník, popraven za spolupráci s odbojovou skupinou Silver A, jejíž členové se účastnili atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Zastřelen byl v pardubickém Záměčku, spolu s obyvateli vypálených Ležáků. Ihned po roce 1948 se však z pozůstalých po hrdinovi staly osoby kádrově nežádoucí.

Po maturitě Jiřímu nezbylo než nastoupit „do výroby“ v semtínské chemičce. Poté, co si tímto obvyklým postupem mírně vylepšil škaloup v posudcích, podařilo se mu skoro zázrakem dostat na filozofickou fakultu olomoucké univerzity, kde v letech 1952 – 1957 vystudoval češtinu a dějepis. Byla to léta, kdy se jen velmi těžce unikalo doзору všemocné strany a všudypřítomné marxisticko-leninské ideologie; přesto si mladý senzitivní muž našel své duchovní

tuskulum. Pištora konvertoval ke katolictví a jeho první slovesné pokusy byly velmi ovlivněny autory spirituální poezie. „Jeho katolictví má kořeny v našem setkávání s panem Vokolkem a jeho bratry, kteří před válkou v Pardubicích založili legendární edici Lis tří bratří a byli v kontaktu s těmi nejlepšími katolickými autory své doby. Všichni byli praktikující katolíci bez jakýchkoli známek bigotnosti. Pan Vokolek měl úžasnou knihovnu, cíleně nám přihrával autory, četli jsme Bloye, Bernanose, Čepa... Navíc generace našich rodičů po zkušenosti z Rakouska-Uherska inklinovala k neznabožství a my se chtěli nějak vymezit proti ní i tomu všemu kolem,“ vzpomíná přítel z mládí Vlastimil Šebek.

Po ukončení fakulty však Pištora marne hledá místo, které by odpovídalo jeho vzdělání. Pokračuje tedy jako dělník na stavbě opatovické elektrárny. V roce 1958 se stává zaměstnancem pardubické knihovny, kde jako „metodik“ působí do roku 1961. Tehdy mu konečně vychází první kniha poezie a brzy si najde místo v pražské administrativě Svazu spisovatelů. To už je Pištorovým guru, spíše než katolíci, zemitém bohem z Moravy, básník Oldřich Mikulášek. Pištora se poprvé žení, narodí se syn Ivan. V rámci svého úvazku se stává redaktorem legendární revue Tvář, s velkým západem spolupracuje na přípravě a činnosti dalšího zásadního periodika té doby, Sešitů. Oněch několik málo let za půlkou šesté dekády je v jeho životě možná šťastných. I když jeho manželství s Ivanou nevydrží, najde si novou lásku – Majkou, vychází mu druhá kniha, v literárním světě se cítí jako ryba ve vodě; konečně je spisovatel, tak jak o tom kdysi za studií snil...

AŽ SEM NA NÁS NELEZOU

„Jako se neví, oč si koleduju u říjnových vod / V předsíni vytřásám z gumáku po havranech / kus tvrdé oblohy, jež skřípne / Na botách hlínu, obrácenou tankem...“ Pro lidi v intelektuálních profesích znamenala „bratrská pomoc vojsk Varšavské smlouvy“ (jednoduše řečeno sovětská okupace) v drtivé většině zkázu a konec nadějí na svobodnější poměry. Pištora se brzy po srpnu 1968 zachoval jako desetitisíce Čechů a spolu s Majkou opustil republiku. Po půlroce váhání, naléhání své matky i stesku po mateřtině se však ze Švýcarska vrátil domů. Začíná se poslední dějství jeho života, ve

kterém bude zase už jen sčítat ztráty.

Jeden z prvních normalizačních skandálů je spojený právě s jeho jménem. Ten případ dal jasný signál o tom, že napříště se nebudou trpět nejen otevřené protiokupační protesty, ale ani neškodné postranní legrácky. V říjnu 1969 přišel jako obvykle na pulty masový náklad časopisu „pro nejmenší čtenáře“ Mateřídouška. Vyšly zde také čtyři ilustrované říkanky Jiřího Pištory. Jedna z nich však evidentně nebyla určena jen hlavám školáčků: „**LAPKOVÉ** // Žije, žije ve stepi / jeden v suché otepi. / Druhý v láptích pod pařezem, / třetí v díře mezi bezem. / Ať si jsou, tam kde jsou. / Ať sem na nás nelezou.“ Náklad zmizel během jednoho odpoledne. Rudé právo bilo na poplach: „Skoro jako procesí přicházeli do naší redakce muži i ženy. Přinášeli výpisky, výstřižky, celá říjnová čísla Mateřídoušky. A rozhořčovali se: Jak to, že někdo chce zneužívat naše děti k antisovětské propagandě? Jen si to přečtete...“ Šéfredaktor Zdeněk Adla musel „nahore“ vysvětlovat, že to tak nemyslel, Jiřího Piš-

toru ani nic vysvětlovat nenechali a rovnou mu zrušili smlouvu na knížku pro děti. Ve změněných poměrech by mu zřejmě

Po půlroce váhání, naléhání své matky i stesku po mateřtině se ze Švýcarska vrátil domů. Začíná se poslední dějství jeho života, ve kterém bude zase už jen sčítat ztráty.

umožnila alespoň nějaký čas přežít. Časopis Sešity i takzvaný Seifertův „pravičácký svaz“, Pištorův zaměstnavatel, stanuly před úřední likvidací. Ve stejném čase byl na krajské správě Státní bezpečnosti založen také jeden z mnoha temných úředních spisů té doby – operativní svazek s krycím názvem Dým.

SEZONA CHMUR ZAČÍNÁ

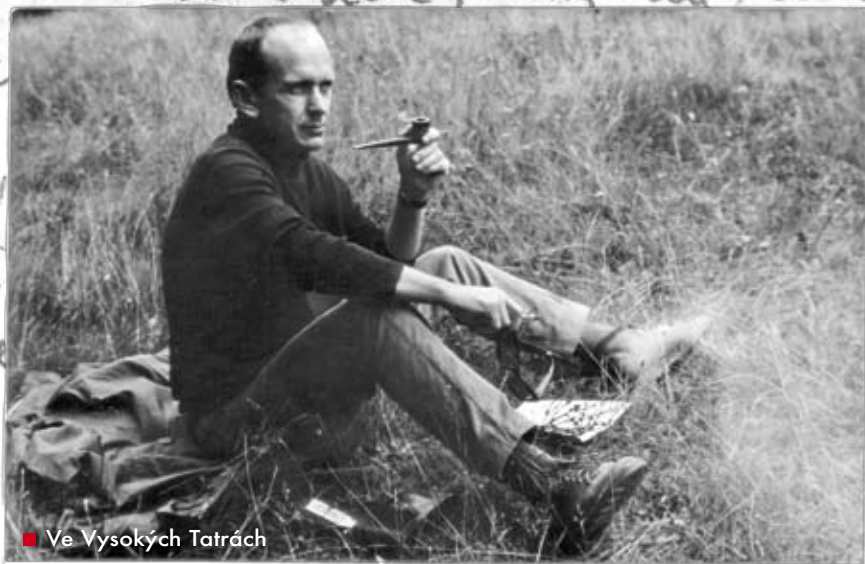
Ivana Koutská, Pištorova kamarádka, pracovala v Ústavu pro studium totalitních režimů. Zde se zabývala také záznamy, které Státní bezpečnost vedla na Jiřího Pištora a jeho blízké. K akci Dým uvádí: „Svazek má 85 stran. Špiclování Pištory a posléze i jeho přátel zahájilo oddělení StB Pardubice na základě agenturní zprávy (jednoduše řečeno udání), která dávala šanci vytvořit ‚diverzní skupinu‘ podle klasického modelu padesátých let, tj. řízenou západní rozvědkou. Při hledání ‚vnitřního nepřitele‘ mohli vyšetřovatelé odčinit svoji angažovanost v době pražského jara nebo získat zásluhy, pochvaly a povýšení, byť třeba jen na okresní úrovni.“ Ivana Koutská dokumentuje přibližně roční konání „orgánů“. Jsou to záznamy, které ani dnes není snadné číst bez lehké nevolnosti. Je to pregnantní přehlídka lokálního udavačství i byrokratické mašinerie bez lidské tváře – jen „úkony“ (například „úkon E4“ označoval telefon-

ní odposlech), „operace, vytěžování objektů“... Výpovědi tajných spolupracovníků „D Franta a TS Otík“ sice do scénáře cíleně komponované „diverzní skupiny“ zapadaly, ale její řízení západní rozvědkou se samozřejmě nepotvrdilo. Lámat svědky fyzickým a psychickým terorem se vyšetřovatelé tehdy už přece jen neodvážili; „protisocialisticky smýšlející básník“ navíc ukončil svůj život. Dne 19. listopadu 1970 byl dán návrh na zrušení akce Dým: „Jiří Pištora s páchal dne 25. 9. 1970 sebevraždu – otrava plynem, navrhuji PS č. 9382 zrušit. kpt Dousek Václav.“

Okolnosti Pištorovy smrti byly dramatické a drastické. Lidé z jeho okolí v podstatě neměli tušení, co se v Jiřím odehrává. Překladatel Jan Zábrana ve svých denících, jež později vyšly s ná-

zvem **CELÝ ŽIVOT**, svědčí o jejich posledním setkání. Několik málo dnů před smrtí si prý Pištora pochutnával na zadělávaných žampionech a telecím řízku. „Pak vypil dvě plzeňská a pochvaloval si, že není ani podchlazené, ani přechlazené; když dopil, otřel si hřbetem ruky rty a s krknutím poznamenal: ‚To bodlo!‘“ Jeho druhý

...kterým se nikdy ani nečlověka...
...jsem celou noc, abych mohl...
...ne...
...to...
...ne...
...je...

■ Ve Vysokých Tatrách

manželství sice také provázely problémy, ale stále zde byla matka, ke které ho poutal komplikovaný, ale silný vztah, a také sedmiletý syn, kterého nepochybně miloval. Stále byl ještě obklopen partou kumpánů z literárního světa, ale i několika skutečnými přáteli. Například Pardubičáky Jiřím Grušou a Petrem Kabešem. Na konci září

úst zavede hadici od plynového sporáku a otočí kohoutkem; právě tak to udělal Jiří Pištora. Existuje svědectví člověka, který se šel před smuteční obřadem zesnulému poklonit k otevřené rakvi a vzpomínal, že básnickovy prsty byly rozedrány do krve. Že by se ještě v poslední chvíli pokoušel vzepřít osudu, kterému vyšel naproti?

V posledním svém dopise Jiří Pištora napsal: „Debakl mého života je jen součástí děsivého mravního debaklu této společnosti..., zničili jsme v srdci generací poslední trosky cti.“

přijali jako „významní žáci“ pozvání do Pardubic na oslavy kulatého výročí zdejšího gymnázia, jehož byli absolventy. Udělalo jim to radost. Na chvíli mohli žít v iluzi, že nejsou osoby non grata, že začínající „sezona chmur“ třeba nebude tak zlá. Gruša a Kabeš vyrazili v předstihu, Pištora se měl dostavit o něco později. Přátelé jej netrpělivě vyhlíželi, ale on stále chyběl. „Dodnes mi připadá absurdní, že jsem se o Jiřího smrti dozvěděl, když jsem stál na prknech divadla, kde jsme kdysi oba hráli. Pronášel jsem zdravici k ostatním maturantům, když jsem v lóži po pravé ruce zahlédl naši profesorku češtiny, jak jí někdo cosi šeptá a ona bledne. Lidé tleskali, ale já věděl, že Pištora umřel,“ vzpomíná Gruša na tu smutnou podzimní truchlohru.

PAMĚŤ MEZERÁM NAVZDORY

Jiří Pištora se otrávil svítiplynem v noci z pondělí na úterý 26. září 1970 ve svém malém nuselském bytě. Dříve častou příčinu dobrovolných i neplánovaných smrtí dnes většinou vnímáme jako jakýsi druh narkózy, která uměla bezbolestně přenést do říše mrtvých. Ale představme si, jaké musí být zoufalství člověka, jenž si do

Za svého života vydal pouze dvě knihy poezie a několik skvělých esejů, které zůstaly roztroušeny po literárních časopisech. Vydání své zřejmě nejsilnější básnické sbírky **MEZERY V PAMĚTI** se nedočkal. Z rukopisné pozůstalosti ji zachránil a deset let po jeho smrti prosadil její samizdatové a pak i zahraniční vydání přítel Jiří Gruša. Jsou samozřejmě světlé výjimky, ale nad většinou básní zapadne slunce brzy poté, co spatří tiskařskou čern. Po mnoha básnících zbývají sotva tiché stopy v čítankách a zaprášené hřbety knih v antikvariátech. Tam bychom ale sbírky Jiřího Pištory hledali marně. Jeho verše, snad i pro tu strašnou pečeť dobrovolně nedobrovolné smrti, i po letech zasahují srdce čtenářů. V jeho básních je víc než jen závrát jazyka a paměť jedné zle poznamenané generace. „Pištoraova poezie je letecký snímek tehdejší devastace. Ostřížil pohled na trosky a traumata naší země. Ne amnesie, ale memento. Paměť navzdory mezerám. Slovo jako to, co bylo na počátku a bude na konci,“ napsal o jeho poezii Jiří Gruša. S Jiřím Pištorem jaksí ostřeji vnímáme, že každý lidský příběh je z určité perspektivy

vlastně tragický a každé dílo představuje jen matný záblesk, fragment, dopis v láhvi poslaný trosečníkem do moře věčnosti. V jeho poslední sbírce stojí: „Ubývá nás ve vysokém pokoji / zprava doleva, / srdce mi visí uvnitř na provaze / těžké a tmavé a mlčky, / niče se nedotýká...“

V posledním svém dopise napsal: „Debakl mého života je jen součástí děsivého mravního debaklu této společnosti..., zničili jsme v srdci generací poslední trosky cti. Neumím se tu pohybovat. Děším se samoty: protože je to samota nevykoupená, samota příkázaná, nikoli samota-dar: samota smrt.“ Jistě tehdy netušil, že jeho slova určená „Majce a kamarádům“ jednou dostanou tak nadosobní rozměr.

Dnes už to víme; byla to nejen privatní tragédie, ale i další z tíživých a předčasných úmrtí, která symbolicky uzavřela relativně světlejší šedesátá léta; léta nadějí, které spálil kremelský mráz. „Jednou, v debatě s Janem Werichem, kterého jsme oba obdivovali,“ vzpomíná Jiří Gruša, „označil Jirka Dubčekovu moskevskou kapitulaci za nečestný čin. Bylo to v Klubu spisovatelů, těsně předtím, než nám tam zakázali chodit. Werich se zachechtal svým divadelním stylem a sarkasticky pravil: „Mladíku, čest... to je nápis na hrobě s erbem!“ X

JIŘÍ PIŠTORA (1932 - 1970)

byl významný český básník a esejista, redaktor a spolupracovník časopisů *Tvář a Sešity*. Napsal sbírky **HODINY V ŘECE** (1961), **ZEMĚ PŘIBLIŽNÝCH** (1965) a posmrtně vydané **MEZERY V PAMĚTI** (1980). V době počínající normalizace spáchal sebevraždu. Nakladatelství Host letos připravuje souborný svazek Pištoraova díla s názvem **BÁSNĚ A BRUNDIBÁSNĚ**, který obsáhne tři jeho dnes nedostupné básnické knihy, soubor veršů pro děti, ukázky z autorovy nadčasové esejistiky i bohatou dokumentární přílohu.